

Raclavská J. – Kolber U. – Szymeczek J., 2022. *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luteranckim. Konges Polaków w Republice Czeskiej, Czeski Cieszyn 2022. 311 s. ISBN 978-80-8781-31-1.*

Jednym z istotnych aspektów tożsamości człowieka jest jego duchowość, wiara, afiliacja do Kościoła. Aspekt ten staje się tym bardziej ważny, gdy brak innych odpowiednich filarów samookreślenia, jak np. państwo lub naród. Przynależność jednostki do wspólnoty wyznaniowej występuje w roli czynnika, który wspólnotę tę umacnia i jednoczy, szczególnie wtedy, gdy dzieje się tak na tle społeczności o odmiennych poglądach i wartościach. Integracja religijna grupy społecznej przejawia się w sposób spirytualny, mentalny, psychiczny, jak również w tworzeniu wspólnych dóbr o charakterze zdecydowanie materialnym.

Do tego, by człowiek mógł swą wiarę nie tylko wewnętrznie przeżywać, ale też wyrażać, okazywać i przekazywać innym, potrzebny jest język. To język jest środkiem komunikacji między duchownym a wiernymi, w gronie wierzących oraz (szczególnie) między człowiekiem a *sacrum*. Jest narzędziem poznawania Boga, docierania do Niego, Jego wzywania, uwielbiania, sławienia. Taki język musi być odpowiednio precyzyjny, trafny i rozumiały, musi być dostatecznie rozpowszechniony i cieszyć się należytych szacunkiem.

Wiadomo, że Śląsk Cieszyński od dawna słynie z tolerancji wyznaniowej. Bez względu na ogólną sytuację polityczną lub prywatne postawy miejscowej szlachty oraz niezależnie od zmieniającej się przynależności państwowej tego regionu obok Kościoła rzymskokatolickiego rozwijał się i rozwija tu swoją działalność Kościół ewangelicki wraz z licznymi denominacjami. Nowa koncepcja wyznawania i praktykowania wiary zapoczątkowana przez niemieckiego teologa Marcina Lutera trafiła w kraju nad Olzą na podatny grunt – korespondowała z wrodzoną skromnością i sumiennością miejscowej ludności. Zwolennikiem nowatorskiej doktryny został już książę cieszyński Kazimierz II (1477–1528), a w dalszej

kolejności wódz ówczesnej niekatolickiej opozycji Jan z Pernsztejna, sprawujący w Księstwie Cieszyńskim władzę w imieniu małoletniego Wacława (III) Adama, wnuka przywołanego Kazimierza II. Odprawianie nabożeństw w duchu nauki Lutera było tu możliwe już w 1540 roku, a za panowania Wacława Adama luteranizm stał się w Księstwie kluczowym wyznaniem. Kościołowi rzymskokatolickiemu zostały wierne tylko nieliczne miejscowe rody szlacheckie.

Rozwój protestantyzmu został niestety przerwany wskutek nieoczekiwanej konwersji księcia Adama Wacława, syna Wacława Adama, a od 1609 r. dochodzi na ziemi cieszyńskiej do rekatolizacji, którą kontynuowała – choć niezbyt gorliwie – córka Adama, księżna Elżbieta Lukrecja. To na jej polecenie luteranie zostali pozbawieni praw miejskich. Prawdziwe represje rozpoczęły się po śmierci księżnej (1653), czyli od początku antyreformacyjnych rządów habsburskich, gdy wyznawcy Kościoła ewangelickiego musieli się schodzić potajemnie, np. w okolicznych lasach Beskidu Śląskiego. Pomimo prześladowań od swojej wiary jednak nie wszyscy odeszli. To właśnie z tego okresu pochodzi powiedzenie: „Twardy jak lutersko wiara koło Cieszyna”. Należy dodać, że okres rekatolizacji nakrywa się na opisywanych terenach ze wzmożonym procesem germanizacyjnym.

Na szczęście – przynajmniej dla cieszyńskich ewangelików – cesarz austriacki Józef I przegrał wojnę z królem Szwecji Karolem XII. Przegrał i musiał przyjąć warunki pokoju (1707), m.in. zwrócić protestantom 128 kościołów i zgodzić się na budowę sześciu nowych. W ten sposób powstały na Śląsku tzw. kościoły łaski (niem. Gnadenkirchen), największy – Jezusowy – został zbudowany w Cieszynie na Wyższej Bramie.

I tak rozpoczyna się wyjątkowy dla cieszyńskich ewangelików XVIII wiek, oznaczający rozwój nie tylko luteranizmu wyznania augsburskiego, lecz również używania tu języka polskiego. Korzystano z niego podczas nabożeństw i w szkołach przykościelnych. Wielki udział w krzewieniu polszczyzny w Cieszyńskim mieli właśnie pastory ewangelicy, którzy byli

równocześnie nauczycielami dzieci z miejscowych rodzin ewangelickich, autorami pomocy do nauki religii, tłumaczami obcojęzycznej literatury duchowej i dystrybutorami oryginalnej lub przekładowej literatury polskojęzycznej, sprowadzanej z nawet znacznie odległych ośrodków: z Brzegu, Poznania, Torunia, Gdańska, Królewca, Wilna. W ten sposób do wielu domów cieszyńskich dotarły polskojęzyczne wersje *Postylli domowej* Marcina Lutra, *Biblia brzeska*, *Biblia gdańska*, a wyjątkową popularnością cieszyła się postylla poznańskiego i wileńskiego kaznodziei Samuela Dambrowskiego (1577–1625) zwana potocznie „Dąbrówką”. Niebawem pojawiło się też oryginalne dzieło cieszyńskiego autora: *Wierność Bogu y cesarzowi czasu powietrza morowego należąca a pokazana przez Jana Muthmana służę Ewanjeliiy przy kościele Jezusowym przed Cieszynem* (1716), napisane po polsku, ale „akomodowane”, czyli przystosowane do miejscowych warunków językowych. Praca ta jest uważana za pierwszą polską książkę powstałą na Śląsku Cieszyńskim. W ślad za nią podążają inne prace cieszyńskich pastorów oraz teksty ich kazań, które są cennym świadectwem tego, jak wyglądał język tutejszych ludzi – w miastach i na wsi. Świadectwem tego, że nawet księża, którzy przybyli na Śląsk Cieszyński z innych terenów językowych (w tym również morawskich), musieli się dostosować do języka komunikacji lokalnej i nauczyć się miejscowej gwary, by móc przez Słowo trafić do serc swoich wiernych. Owi cieszyńscy księża ewangelicy swoją ofiarną pracą dla ludu zainspirowali do podobnej aktywności także katolickich (zakonnych) duszpastery, lecz w sprawie języka liturgicznego katolicy pozostali nadal wierni łacinie.

Jak naprawdę wyglądał język nauczania w szkołach kościelnych, trudno dziś powiedzieć, jednak musiał to być język bardzo bliski ojczystemu gwarze cieszyńskiej uczniów, skoro spełniał warunek pietystycznej, indywidualnej, wewnętrznej pobożności, wychodzącej z najgłębszych uczuć wierzącego. Proces równouprawnienia wyznań został uwieńczony patentem tolerancyjnym wydanym przez Józefa II w 1781 roku. Należy podkreślić, że reformy józefińskie regu-

lowały warunki społeczne, ale nie miały wpływu na sytuację językową ani na tożsamość etniczną w ramach cesarstwa. Budzenie świadomości narodowej nastąpiło dopiero w połowie XIX wieku, w związku z Wiosną Ludów, w której na Śląsku Cieszyńskim angażował się szereg znaczących ewangelickich księży. Ale to już inne dzieje...

O tym wszystkim można się szczegółowo dowiedzieć z lektury godnej uwagi i uznania publikacji autorów z Uniwersytetu Ostrawskiego, Jany Raclavskiej, Urszuli Kolber i Józefa Szymeczka, zatytułowanej *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luterańskim*, do której przedmowę napisał Karol Daniel Kadłubiec. Treść książki tworzy zarówno tło historyczne reformacji w Cieszyńskim, życiorysy i przekonania ewangelickich księży, jak również wnikliwa analiza językowa ich twórczości. To wszystko oddaje sytuację językową na Śląsku Cieszyńskim, przedstawia stan miejscowej polszczyzny oficjalnej – w formie pisanej. Nie mniej wartościowe są fotografie dawnych manuskryptów (s. 171–309).

Z tego, co zostało tu zaprezentowane, oraz z samej publikacji wynika, jak szczerą była nie tylko wiara cieszyńskich pastorów, lecz także ich posługa kapłańska i troska o wiernych. Jak trudne były ich losy, jak wielką odwagę musieli okazać, by żyć i pracować zgodnie z własnym przekonaniem i sumieniem i sprzeciwiać się ideologii swoich świeckich zwierzchników. Jak rzetelne były fundamenty ich wykształcenia (uzyskanego w Lipsku, Wittenberdze, Jenie, Wiedniu i innych miastach Europy), jak bogata była ich kompetencja językowa (język łaciński, niemiecki, czeski/morawski, polski, gwara cieszyńska). Cieszyńscy księża ewangelicy zdawali sobie sprawę z tego, że zdecydowana większość wierzących pochodzi z najniższych warstw społecznych. Aby wiara tych prostych ludzi była prawdziwa, musi być praktykowana w ich ojczystym kodzie językowym – tylko w ten sposób zostanie spełniona jedna z głównych zasad reformacji: *sola Scriptura*.

Irena Bogoczová

Woldan A., 2019. *Studia galicyjskie*. Universitas, Kraków 2019. (Překlady Jacek Dąbrowski, Jolanta Krzysztoforska-Doschek.) 316 s. ISBN 978-83-242-3454-7.

Haličsko-vladiměřské království, též Království Haličské a Vladiměřské (polsky Królestwo Galicji i Lodomerii, německy Königreich Galizien und Lodomerien), zjednodušeně Rakouská Halič nebo jen Halič, byla korunní země habsburské monarchie, Rakouského císařství a později Rakouska-Uherska. Vzniklo v roce 1772 na základě prvního dělení Polska anexí jižní části polského území. Během třetího dělení Polska v roce 1795 bylo rozšířeno o Krakov a zbytek Malopolska a začleněno do Habsburské monarchie jako království, poté roku 1804 jako korunní země Rakouského císařství, a to až do roku 1918, kdy se Rakousko-Uhersko rozpadlo a celé území nakonec připadlo Druhé Polské republice. Dnes je rozděleno mezi Polsko a Ukrajinu.

Zdálo by se, že tato historická země byla na dlouhou dobu uzavřenou kapitolou středo-východní Evropy. Po přečtení nejnovějšího souboru odborných statí rakouského slavisty Aloise Woldana, jenž vyšel v Krakově pod názvem *Studia galicyjskie* („Haličská studia“) v roce 2019, můžeme s jistotou konstatovat, že vzpomínka na Halič je stále živá. Tato oblast v současnosti funguje jak v historickém povědomí, tak v kulturní paměti Poláků, Ukrajinců, Rakušanů, Židů a dalších národů, které toto území obývaly. V kulturních projevech, a tedy i literatury nebo dramatu, se dnes stává specifickou oblastí mytologizace.

Profesor Alois Woldan, emeritní profesor na Vídeňské univerzitě, je známou osobností mezinárodní slavistiky. Zvláště pozoruhodný je jeho přínos pro výzkum v oblasti polonistiky a ukrajinstiky. Badatelovou podstatnou dovedností je komparativní přístup k analyzovaným textům. Soustřeďuje se zejména k četným narátivům, které tyto texty spoluvytvářejí a ve čtenářské recepci se v nich odhalují, aby zároveň formovaly sociální představivost.

Alois Woldan je dokonale připraven na komparativní výzkum díky své znalosti jazyků

(samozřejmě včetně slovanských) a vynikající erudici, s níž rehabilituje ze zapomnění autoru a díla často absentující i ve slovníkových příručkách. Dodejme, že jeho soubor studií vyšel v edici příznačně nazvané *Polonica leguntur*, což znamená, že jde o díla skutečně čtená v polštině (ve slavistice se totiž objevuje i pejorativní výraz *slavica non leguntur* upozorňující na neblahou skutečnost, že mnohými odborníky je o slovanských literaturách různě pojednáváno, aniž by byly texty skutečně čteny ve slovanských jazycích a náležitě, tedy nezkráceně nebo „z druhé ruky“, interpretovány); v tomto ohledu má edice, která je řízena redakční radou ve složení Marek Zybura [předseda], Andreas Lawaty, German Ritz a právě také Alois Woldan, splňovat všechny zásadní požadavky.

Hlavním předmětem Woldanových analýz je literatura, ale jeho výzkum se neomezuje pouze na ni. Badatel odhaluje, jak literární, popřípadě historické záznamy vytvářejí obrazy (reprezentace), díky nimž se komunity vztahují ke skutečnosti, osvojují si ji, ale také, jakým způsobem realitě rozumí. Metodologicky se rakouský slavista přidržuje prověřených a osvědčených konceptů a přístupů jako je Bachtinův chronotop, Barthesovy mytologie nebo „lieux de mémoire“ (i u nás známé interpretační postupy z hlediska „míst paměti“) Pierra Nory. To mu umožňuje, aby se zamýšlel nad ideovou a kulturní závislostí sociálních idejí během jejich vzniku.

Promyšlený metodologický přístup poskytuje vídeňskému slavistovi příležitost, aby se povznesl nad nacionálně založená vyprávění a viděl je spíše v široké souvislosti dalších příběhů, v odlišných přiřazeních znaků, a to i jazykových, jak to můžeme sledovat ve statí *Literacki mit Krakowa i Lwowa w XX w. [teku]*. Jak si badatel povšiml, o Krakovu se ve 20. století psalo téměř výlučně polsky, zatímco o Lvovu v polštině a ukrajinštině. „Teksty w tych odmiennych językach mają jednak wspólną cechę – mitologiczny charakter, który umożliwiał i uzasadnia porównanie.“ (S. 8. „Texty v těchto odlišných jazycích mají ovšem společnou vlastnost – mytologický

charakter, jenž umožňuje a legitimuje srovnávání.“¹

Autor v úvodu k publikaci píše, že kniha obsahuje texty napsané za posledních deset let. Dodejme, že v roce 2022 vyšel v Krakově rovněž polský překlad Woldanovy německé práce *Der Österreich-Mythos in der polnischen Literatur. Mit Austrii v literaturze polskiej*. Od analýzy procesu a jevů podílejících se na nebyvalém úspěchu mýtu rakousko-uherské monarchie v polské kolektivní paměti (jde zejména o 60.–70. léta 20. století) přechází k dílům takových spisovatelů jako Andrzej Kuśniewicz, Julian Strykowski, Leopold Buczkowski, Andrzej Stojowski nebo Andrzej Kijowski, která mýtus odrážejí. Tady je třeba učinit drobnou bohemistickou digresi, jelikož porovnáme-li situaci v polské a české literatuře období studené války, dojdeme k snadnému zjištění, že česká strana mýtus Rakouska-Uherska tak výrazným způsobem jako v Polsku neoživuje, s jedinou, ale zato známou výjimkou, kterou je (komediálně laděné) divadlo Járy Cimrmana. Bylo by na samostatnou studii vysledovat příčiny tohoto jevu, ale nebudeme daleko od pravdy, když vezmeme v potaz masarykovskou politickou tradici a zavedenou tradici literární – zejména satirickou čili haškovskou – týkající se monarchie.

Mýtus habsburského Rakouska za éry císaře Františka Josefa I. se v polské kolektivní paměti přirozeně spojuje s haličským mýtem. Woldanovy studie pak z různých stran osvětlují fenomén zvaný „haličská literatura“, který, jak autor zdůrazňuje, je součástí polské, ukrajinské, německé a židovské literatury. Historicky nicméně existuje i jeden český aspekt „haličské literatury“, který je závažný díky vlivu početné

ukrajinské emigrace, jež v meziválečném Československu našla svůj klidný přístav (Woldan uvádí příklad Stepana Smal-Stockého, filologa z univerzity v Černovicích, jenž vydal v Československu v roce 1919, tedy již pod vládou T. G. Masaryka, v češtině propagandistickou brožuru určenou zejména pro české čtenáře *Lvov, srdce západní Ukrajiny*).²

Alois Woldan chápe „haličskou literaturu“ v podstatě areálově (tím se – podle našeho názoru – poněkud blíží brněnským komparativním slavistickým areálovým studiím) jako „dynamiczny i otwarty system, w którym trwale oddziałują na siebie najrozmaitsze komponenty – tematy, motywy, gatunki, języki, autorzy“ (s. 5; „dynamický a otevřený systém, v němž na sebe trvale působí různé složky – témata, motivy, žánry, jazyky, autoři“). Tématy statí v souboru *Studia galicyjskie* jsou města Lvov a Krakov, etnika Haliče – Huculové a Lemkové, vybraní haličští autoři z 19. a 20. století v areálovém kontextu, jako (abecedně vzato) Jurij Andrukovič, Bohdan Ihor Antonyč, Hermann Blumenthal, Ivan Franko, Jerzy Harasymowicz, Ihor Kalyneč, Franz Kratter, Andrzej Kuśniewicz, Viktor Neborak, Andrzej Stasiuk, Andrzej Stojowski. Rozbor děl i postojů autorů vychází ve většině případů z polských, ukrajinských a německy psaných textů, přičemž samotná analýza ukazuje jejich různé souvislosti jako typický rys „haličské literatury“. Podobně je tomu i v případě doby vzniku probíraných děl – kromě textů z 19. století badatel využívá i ty, které vznikly ve 20. století, mnohdy i na jeho konci, tedy v tzv. „posthaličském“ období, aby tím ukázal, že výzkum fenoménu Haliče je stále otevřeným tématem. Časově zde máme poměrně jasné vymezení dvou století, výjimečně

1 Překlady z polštiny do češtiny provedl autor této recenze.

2 Z této ukrajinské emigrace, konkrétně rusínské, pochází po předcích i nepřehlédnutelná česká spisovatelka Halina Pawłowska (rozená Kločuraková; *21. března 1955 Praha), jediná dcera ukrajinského emigračního básníka Vasila Kločuraka, přejmenovaného na Kločureka, který pocházel z Podkarpatské Rusi a byl bratrem karpatoruského sociálnědemokratického a agrárního (ukrajinského směru) politika Stepana (Štefana) Kločuraka; Kločurak, jenž působil ve vládě krátce existující Západoukrajinské lidové republiky (1918–1919) a jako předseda vlády Huculské republiky v roce 1919, jež rovněž neměla dlouhého trvání, byl ztvárněn v autobiografické novele *Díky za každé nové ráno* (1994) Haliny Pawłowské (rovněž zfilmované podle scénáře autorky) jako strýc hlavní hrdinky.

starší (17. století, tedy válka Poláků s ukrajinskými Kozáky, známá také z pozdějšího literárního zpracování Sienkiewiczova, avšak zde jde o ohlasy například v díle spisovatele židovského původu pišícího německy Hermanna Blumenthala; 1880–1942). Nicméně prostorově si můžeme Woldanem analyzované vztahy v rámci kulturního i sociálního kontextu promítnout jednak na ose západ – východ (Krakov – Lvov), ale také sever – jih (Krakov – Vídeň, popř. Praha – Vídeň; a to, když západní Halič prostřednictvím mj. Stanisława Przybyszewského jako redaktora krakovského modernistického časopisu *Życie* zajímá český modernismus a zároveň vídeňská mladá literární a výtvarná scéna (Jung Wien – „Mladá Vídeň“); články o české literatuře pro *Życie* psali Jiří Karásek ze Lvovic, Otokar Březina, Antonín Sova, František Xaver Šalda a další, nechyběly reprodukce českého výtvarného umění té doby, Josefa Myslbeka, Františka Bílka a Karla Hlaváčka. Stejně tak Arnošta Procházkou, jako šéfredaktora časopisu *Moderní revue*, zajímala rovněž krakovská a vídeňská mladá umělecká scéna; nutno připomenout Woldanův postřeh, že titulní stránku čísla 11 ze 4. prosince 1897 připravil český básník a výtvarník Karel Hlaváček (reprodukce se nachází na s. 273).

Jsme tedy vděční badatelům za poměrně podrobnou analýzu těchto mezinárodních uměleckých relací v době středoevropského modernismu ve statích „*Życie*“ – *czasopismo artystyczne i miejsce spotkań a Praga – Kraków – Wiedeń. Stosunki międzykulturowe w okresie modernizmu w Europie Środkowej*. Ve druhé studii je rovněž zmínka o Josefu Svatopluku Macharovi, jenž se jako publicista i umělec dlouhodobě pohyboval ve Vídni, aniž by si kulturní a politické poměry v Čechách nějak idealizoval, jak je patrné i z jeho sbírky politické satiry *Tristium Vindobona*, tedy latinsky „Žalozpěvy z Vídně“ – v souvislosti s tím není

možné nepřipomenout ani mladého Tomáše Masaryka, když mezi oběma intelektuály vznikl oboustranně inspirující vztah. Dodejme, že budoucí prezident „osvoboditel“ Československa jako student, docent a poslanec strávil dvanáct let ve Vídni, než v roce 1882 přešel na pražskou univerzitu, přičemž ve svém vídeňském období pravidelně přispíval filozoficky, sociologicky a politologicky laděnými články do časopisu *Die Zeit*.³ „[...] Masaryk može być uważany za jednego z ‚pośredników‘, który jako założyciel tak zwanej ‚grupy realistycznej‘ przeciwstawiał się zarówno czeskiemu, jak i niemieckiemu nacjonalizmowi.“ (S. 255. „Masaryka lze považovat za jednoho z ‚prostředníků‘, který jako zakladatel tzv. ‚realistické skupiny‘ vystupoval proti českému i německému nacionalismu.“)

Složitou dynamiku areálového systému „haličské literatury“ pak objasňují jednotlivé studie, které vytvořily recenzovanou knihu. Woldan nejen analyzuje *topoi*, metafory a další elementy, které vytváří „haličské narativy“, ale též upozorňuje na jejich obnovu, mnohdy mnoha letech „uspání“, ale již v hodnotově a umělecky jiné podobě. Této problematice jsou věnovány dvě studie: *Konkurencyjne i komplementarne narracje o dziejach Lwowa – relacje z oblężenia miasta w 1648 r. a Lwów jako antemurale christianitatis w latach I wojny światowej*. První text konfrontuje různé literární podoby události o povstání Bohdana Chmielnického z pohledu Poláků a Židů obležených ve Lvově, na které dotírají kozáci. V těch několika okamžicích, kdy se příběhy překrývají, odkazující na stejná fakta, vidíme, že stejná událost nabývá jiného významu a smyslu v jiném kulturním, literárním a jazykovém kontextu. Druhá studie sleduje návrat zájmu o události roku 1648 o dvě stě let později, tedy v roce 1848, a v následujících letech, také během první světové války. Pojem *antemurale christianitatis* (termín sloužící

3 Mimo tento diskurs není situována ani naše poznámka, že český odborník Petr Kotyk byl řešitelem grantového projektu z roku 2019 *Modernismus – Machar – Masaryk: myšlení, tvorba a jednání*, jenž měl přispět k postihu stěžejní etapy utváření rané české moderny, během níž byly v polemických střetech formulovány její hlavní zásady a v jejímž závěru došlo k názorové diferenciaci uvnitř mladé generace. Ústředním tématem výzkumu byl oboustranně inspirující vztah mezi T. G. Masarykem a J. S. Macharem, a to v dobových intelektuálních, kulturních, literárních a politických souvislostech.

pro označení zemí bránících hranice křesťanské Evropy před výpady Osmanské říše) zde pocho-pitelně souvisí s pojetím Lvova jako „bašty křesťanství“, jenž byl trvale přítomný v topoi Lvova a naplněný specifickými významy.

Podle badatele byl prostor města dichotomicky rozdělen na Západ Východ, přičemž hranici mezi nimi tvořily hradby na západní straně, které měly město bránit před vlivy z Východu. Do východní sféry patřilo ukrajinské obyvatelstvo Haliče, impérium carské Rusi a islámský Orient. Do západní části města náležel křesťanský Západ, první Rzeczypospolita, Rakousko-Uhersko a meziválečné Polsko. Prostor Východu charakterizoval chaos a barbarství, prostor Západu pořádek a civilizaci. „Samo *antemurale* jest silnie nacechowane wartościami Zachodu, których musi bronić.“ (S. 111. „Samo *antemurale* je výrazně naplněno hodnotami Západu, které musí bránit.“) Badatel připomíná v závěru statí esej Josepha Rotha *Stadt der verwischten Grenzen* („Město rozmazaných hranic“) z roku 1924.

Woldan zdůrazňuje, že i když je u Rotha, korespondenta německého tisku ze Lvova, ještě slyšet ozvěna přesvědčení o poslání Západu, z polské perspektivy tak typické pro myšlenku *antemurale*, je vůči němu kontrastní i nový úhel pohledu – stará, velká města, jako je Lvov, nemusí být nutně spojena s národními státy, mohou se vlivem změny administrace přemísťovat z jednoho do druhého útvaru, aniž by ztratila svou zásadní kulturní funkci. (Srov. s. 107). Kromě toho: „Dyskurs o *antemurale* pokazuje też jeszcze inny aspekt, typowy dla każdego dyskursu – związek między narracją a siłą. Pozwala wnioskować, kto jest silniejszy w grach językowych.“ (S. 112. „Diskurz o *antemurale* ukazuje i další aspekt, typický pro každý diskurz – vztah mezi narativem a silou. Umožňuje udělat si závěr, kdo je silnější v jazykových hrách.“) Co se pak týče novější posthaličské literatury, lze předpokládat, že varianta „textu města“, kterou Woldan analyzuje na příkladu próz Andruchovyče a Stasiuka, dovolu-je ukázat, že jejich vyprávění převyšuje národní kód – a to má kořeny již v Rothových textech. A zároveň zakořeněné v regionální, nikoli národ-

ní identitě. Dovolte ještě jednu digresi recenzenta-bohemisty: kdyby nebylo Rothova *Radeckého pochodu* nebo děl jako satirická groteska *Poslední dnové lidstva* Karla Krause, nebyla by patrně ani napsána díla Jaroslava Haška, Karla Čapka, Milana Kundery nebo Bohumila Hrabala v té podobě, v jaké nám je zanechali.

Alois Woldan poté ve statí *Konkurencyjne i komplementarne narracje o dziejach Lwowa – relacje z oblężenia miasta w 1948 r.* analyzuje tehdy napsané polské a ruské texty, které se k událostem vyjadřují. Na jedné straně badatel ukazuje, jak to, co je vnímáno jako historický, byť fiktivní příběh, využívá literaturu, ačkoli ji historie jako zdroj neuvádí; na druhé straně upozorňuje na to, jak si literatura podrobovala historické vyprávění s pomocí jeho změn a deformací, aby si tak vytvářela vlastní obrazy událostí (např. v prezentaci obležení Lvova v *Ohněm a mečem* Sienkiewiczze, která pak zásadně ovlivnila polskou představivost). Neméně zajímavý je problém marginalizace účasti Židů na záchraně Lvova před drancováním a zničením konkrétně v polské literatuře, které má často antisemitský nádech. V důsledku toho všechny úspěchy pak bylo možné připsat pouze Polákům. Mnohé texty jsou, jak se domnívá Woldan, nasyceny „idiomem, který vylučuje inne interpretacje historii“ (S. 81; „idiomem, který vylučuje jiné výklady historie“).

Lvov jako multikulturní město v zásadě dominuje většině statí obsažených v souboru. Již název tohoto města signalizuje jeho sounáležitost k několika kulturním okruhům protínajícími se ve východní Haliči: řec./lat. Leopoldis, něm. Lemberg, pol. Lwów, ukr. L'viv, rus. L'vov. Badatele zajímají aspekty literárního života v něm. Na polských a ukrajinských literárních textech týkajících se města sleduje otázky regionální identity a také fenomén města jako míst paměti, které nemusí být jen hmotného původu (architektura, pomníky, hřbitovy, muzea atp.), ale můžeme jim rozumět rovněž metaforicky. Jestliže jsou dějiny v určitém smyslu uzavřenou strukturou, pak paměť je otevřená jak jedinci, tak kolektivu. Paměť ve srovnání s historií bývá nejednoznačná, a to je patrně rovněž v literárních textech

v různých jazycích, které jednotlivé národy pokládají za vlastní literaturu. Pokud je však sebe-remedie dohromady, vytvářejí „text města“. Lvov je „miejscem pamięci *par excellence*, i to zároveň jako struktura *całościowa*, jak i jako rząd *wyszczególnionych toposów*“ (s. 46; „místem paměti *par excellence*, a to zároveň jako struktura celku, tak jako série odlišných toposů“). Nejvýraznější a nejvíce si konkurující tradice paměti zde samozřejmě představuje polská a ukrajinská. Existují ovšem i soukromá místa paměti, která nejsou součástí žádné národní tradice, kdy může jít o obraz směsice různých zvyklostí (Andrzej Kuśniewicz) nebo osobního mýtu emigranta (Adam Zagajewski). Alois Woldan těmto dvěma fenoménům (identitě a místům paměti) věnuje dvě za sebou následující kapitoly – *Lwów / Lviv / Lemberg – tekst miasta. Leopold jako przykład tożsamości regionalnej a Lwów jako miejsce pamięci w literaturze polskiej i ukraińskiej*.

V rámci míst paměti jako by existovala i určitá „slepá“, která se nedostala do národního (polského, ukrajinského) diskursu. Kromě toho, co vidí Poláci a nevidí Ukrajinci a naopak, vesměs jde o německé narativy, které se jeví jako neméně zajímavé. Týká se to stati **Listy o terażniejszym stanie Galicji** Franza Krattera i polemika wokół *hwowskiego Uniwersytetu Józefińskiego*. Z relací osvícenského bavorského publicisty, autora divadelních her a v letech 1819–1824 ředitele německého divadla ve Lvově, vydaných v Lipsku v roce 1786 pod názvem *Briefe über den itzigen Zustand von Galizien. Ein Beitrag zur Staatistik und Menschenkenntnis*, vyplývá, že vysoká škola, která vznikla dekretem rakouského císaře Josefa II. jako rakouská univerzita navazující na tradice zdejší jezuitské akademie, trpěla celou řadou nedostatků, a tak kniha v německých učených kruzích vyvolala polemické reakce, ale později posloužila k mnoha dalším výkladům o historii univerzity ve Lvově. Polemiky kolem Josefské univerzity, zejména ty kritické,

přiměly nakonec rakouského císaře Josefa I., aby po třetím rozboru Polska, kdy se také Jagellonská univerzita v Krakově stala součástí Rakouska, na návrh Revizní komise studia sloučil obě instituce do jedné, takže se majetek školy a profesorové ze Lvova přestěhovali do Krakova. „Jest wielce prawdopodobne, że w zupełnie nowych okolicznościach politycznych wcześniejsza polemika wokół Uniwersytetu Józefińskiego przyczyniła się do jego zamknięcia.“ (S. 123. „Je velmi pravděpodobné, že dřívější polemika kolem Josefské univerzity měla v úplně nových politických okolnostech za následek její uzavření.“)

K německy psaným textům, tentokrát však téměř zapomenutého spisovatele židovského původu Hermanna J. Blumenthala, jenž vyrůstal ve východní Haliči (později se usadil ve Vídni), patří román *Der Weg zum Reichtum* vydaný v Berlíně v roce 1913. Mnohostranná prezentace problematiky bohatství, chudoby i sociálních patologií způsobených hospodářským rozmachem, který přinesl nález ropy v Boryslavi,⁴ vede vídeňského badatele k závěru, že hledání viníků zla vyvolalo „znárodnění“ sociálních problémů, to znamená, že na sociální problémy se reagovalo národními argumenty. (Srov. s. 131). To pak vyvolávalo antiukrajinské, antipolské a antižidovské spory, ba nacionalistické vášně. Blumenthal pak podle Woldanova názoru nestránil ani jedné společenské skupině, nestrhával vinu pouze na jeden národ. Z ukrajinské strany si problémů všimal Ivan Franko, z polské Józef Rogosz, Artur Gruszecki nebo modernista Ignacy Maciejewski, popis naftových polí najdeme také v knize *Reise in Polen* (1926) německého expresionistického spisovatele Alfreda Döblina.

Z komparativního úhlu pohledu pak jistě nebude nemístná další naše úvaha, že s podobnými problémy se potýkalo i průmyslové Slezsko, kdy se za habsburské monarchie i v meziválečném období nabízela podobná řešení. Nebylo

4 Od roku 1853 zde začala éra těžby ropy a v roce 1854 těžba ozokeritu. Zejména ropa, z které se vyráběl petrolej do petrolejek, které v této době vynalezl v nedalekém Lvově Ignacy Łukasiewicz, byla určující pro rozvoj města na dlouhou dobu dopředu. Boryslav se stal díky ní průmyslovým centrem Haliče a po konci Polsko-ukrajinské války v roce 1919 jedním z hlavních průmyslových center druhé Polské republiky.

však spisovatele, který by byl podobně nestranný jako Blumenthal (sociální pacifista Gustaw Morcinek, ve své době nejpobulárnější polsko-slezský spisovatel, i přes své hlavní literární téma – zobrazení těžké práce v průmyslových regionech Slezska – nebyl rozhodně nestranným pozorovatelem společenského dění a jeho interpretem).

Mohli bychom o Woldanově knize, přes zaměření na určitý vymezený areál Haliče informativně bohaté a interpretačně podnětné, k dalšímu zkoumání vybízející knize, psát déle. Například o Haliči jako prostoru mýtu (převážně historické) próze rodáka ze Lvova Andrzej Stojowského, o čtení posvátna (*sacrum*) v textech obdivovatele lemkovské kultury a krajiny Beskyd a Bukovských vrchů Jerzyho Harasymowicze a ukazování ukrajinského kontextu veršů tohoto polského básníka (především jde o oblast přírodní lyriky, dokonce z pera autora, jenž se odvolává na filozofii zen-buddhismu), o jeho ukrajinských kolezích jako jsou Bohdan Ihor Antonyč a Ihor Kalyneč (analyzovány jsou některé typologické podobnosti) a nepovšimnuta rozhodně nezůstala ani tvorba postmoderně se orientující literární skupiny Bu-Ba-Bu (zkratka od Burlesk-Balagan-Bufonada) v kontextu haličského mýtu.

Ve svém celku je svazek *Studia galicyjskie* příkladem znamenitých analýz různých forem literárních narativů, topoi a kulturních kontextů skládajících se na mnohohlasí kultur Haliče s její multietnicitou i multireligiozitou. Analýzou a interpretací publikací v různých jazycích badatel poukazuje na postoje a narativní strategie související s Haličí, které lze považovat za nejcharakterističtější a které mohou dát tomuto areálu nový obrys. Woldan ve svých studiích ukazuje, že identifikace s Haličí se dnes odehrává především prostřednictvím nostalgie a idealizace minulosti, přičemž její historie stále vyvolává složité otázky, na něž se nám často dostává vzájemně se vylučujících odpovědí. Vídeňský slavista ve svých úvahách předkládá dva protichůdné pohledy na Halič: arkadský mýtus o „Haliči Felix“ – ztracené království a mírumilovná země oplývající mlékem a medem pod vládou „dobrého císaře“ Františka Josefa a mýtus o Haliči jako

„Halb-Asien“, tedy „poloviční Asie“, symbol chudoby a národnostních i sociálních konfliktů. Mýtus haličské Arkádie funguje především v textech polských a ukrajinských spisovatelů (s výjimkou postmodernistů). Mýtus Haliče coby „poloviční Asie“ především v německy psaných textech bez ohledu na dobu jejich vzniku (nemůžeme opomenout ani na huculský zbojnický narativ v jedné povídce proslulého rakouského spisovatele Leopolda Sacher-Masocha, jehož otec byl velitelem policie ve Lvově, odkud pak vede linie k dalším vyobrazením tohoto typu, mj. v díle Stanisława Wincenze).

Publikace je vhodně doplněna (skutečně obsáhlou) bibliografií polonistických prací Aloise Woldana, doslovem Jacka Purchly, soupisem ilustrací a jmenný rejstříkem, redakce ještě uvedla svazky vydané i chystané v edici *Polonica leguntur*.

Libor Martinek

Аксёнова М. Д., 2023. Невероятный русский. Говорим и пишем правильно. АСТ, Москва 2023. 448 с. ISBN 978-5-17-154756-1.

Дроздова О. А., 2023. Беречь речь. Забытая история русских слов и выражений. АСТ, Москва 2023. 320 с. ISBN 978-5-17-150350-5.

Королёва М. А., 2022. Чисто по-русски. Говорим и пишем без ошибок. АСТ, Москва 2022. 512 с. ISBN 978-5-17-150505-9.

V loňském a letošním roce vydalo moskevské nakladatelství AST poutavou popularizačně naučnou sérii tří publikací pod názvem **Говорим по-русски правильно**, které jsou věnované současné ruštině. Komplet tvoří tituly *Невероятный русский. Говорим и пишем правильно* M. D. Aksjonovové, *Беречь речь. Забытая история русских слов и выражений* O. A. Drozdovové a *Чисто по-русски. Говорим и пишем без ошибок* M. A. Koroljovové. Všechny tři autorky spojuje aktivní a dlouhodobý zájem o popularizaci současné ruštiny, a to i optikou již méně užívaných výrazů, proto se spojení těchto tří publikujících pod hlavičku jedné série jeví jako výborný nápad.

Kniha **Невероятный русский. Говорим и пишем правильно** M. D. Aksjonovové nava-

zuje na již dříve vydané autorčiny tituly.¹ Kniha je tvořena 15 tematickými kapitolami, které představují 160 esejů na různá témata týkající se současné ruštiny. Autorka v knize shromáždila obsáhlý materiál vycházející z její dlouholeté žurnalistické práce na populárním televizním pořadu *Знают ли русские русский?*, jehož je M. D. Aksjonovová autorkou a moderátorkou.

První kapitola (*Язык и время*) se věnuje otázce času v jazyce, poukazuje na dynamický vývoj ruštiny v posledních letech a všímá si řady neosémantizmů, módních a žargonových výrazů. Druhá kapitola (*Работа над ошибками*) představuje eseje popisující nejčastější chyby rodilých mluvčích ruštiny, dotýká se i chyb v oblasti přízvuku nebo nadměrného užívání tzv. parazitních výrazů. Třetí kapitola (*Речь – творец нашей судьбы*) je věnována synonymním výrazům, podrobněji se věnuje i výrazům popisujícím příbuzenské vztahy. Čtvrtá kapitola (*Откуда берутся слова?*) ukazuje zdroje slovní zásoby ruštiny, všímá si rovněž okazionalizmů či neologizmů. Pátá kapitola (*Язык мировой культуры*) prezentuje slovní zásobu ruštiny v oblasti kultury, zmíněn je jazyk Bible, ale i lexikum spojené s divadelním prostředím nebo oblastí výtvarného umění. Šestá kapitola (*Почему мы так говорим?*) představuje eseje s problematikou frazeologie, zmíněno je i argotické lexikum ve frazeologickém pojetí. Sedmá kapitola (*Об одежде и мебели*) se týká výraziva z oblasti odívání, eseje osmé kapitoly (*Имена и люди*) se zamýšlejí nad otázkou slovtvorné motivace příjmení i vlastních jmen. Devátá kapitola (*Ум, тело и душа*) si všímá v řeči uživatelů jazyka nejfrekventovanějších somatizmů, naopak desátá kapitola (*Поговорим о оде*) se věnuje výrazům a frazeologickým obrátům mající souvislost s jídlem. Jedenáctá kapitola (*О богатстве в языке*) popisuje výrazy, které se užívají k označení věcí

symbolizující bohatství, dvanáctá kapitola (*Меры и номера*) pak zmiňuje lexikální i frazeologické jednotky mající číselný význam. Třináctá kapitola (*О некоторых словах – отдельно*) obsahuje eseje věnované výrazům jako *мавзолей*, *карнавал*, *о'кей*, čtrnáctá kapitola (*Города, улицы и реки*) je věnována lexiku v podobě toponymických termínů, patnáctá kapitola (*Ткань языка*) poukazuje na roli citátů, paronym a kalambúrů v současné ruštině.

Kniha *Беречь речь. Забытая история русских слов и выражений* O. A. Drozdovové je druhým titulem zmíněné knižní série. Vychází z autorčiny několikaleté žurnalistické práce na blogu *Беречь речь*, který vede na platformě Dzen.² Kniha je koncipována do šesti hlavních tematických bloků, které obsahují 184 esejů. Autorka prezentuje jednotlivé příspěvky srozumitelným a často i humorným jazykem, soustředí se zejména na historický podtext sledovaných výrazů, jejich původ či možnosti správného užití v řeči.

První kapitola (*Слова и фразы из античности*) představuje řecké a latinské výrazivo v současné ruštině. Jednotlivé eseje popisují sémantický výklad lexémů jako *панталык*, *халдей*, *каникулы*, ukazují na historii slova *гимназия* nebo definují význam idiomatických obrátů *собака на сене* a *рожающая гора*. Druhá kapitola (*Слова и фразы из русских сказок*) si všímá výrazů a frází z ruských lidových pohádek, jsou zmíněny např. postavy *Змей Горыныч*, *Лиса Патрикеевна* nebo *царь Горох*. Třetí kapitola (*Исконно русские слова и фразы*) je nejobsáhlejší, tvoří ji 88 esejů. Autorka zde vysvětluje významové či historické pozadí mnohých výrazů, např. *богадельня*, *говядарь*, *зюзя*, *колымага*, *охламон* aj., mimo to jsou zde i eseje věnované frazeologizmům, např. *всем сестрам по серьгам*, *не вешать нос*, *ни пуха*

1 M. D. Aksjonovová opublikovala již v r. 2016 samostatnou sérii tří knih pod názvem *Знаем ли мы русский язык?* (srov. Аксёнова М. Д. *Знаем ли мы русский язык? Книга первая*. Москва: Центрполиграф, 2016. 255 с.; Аксёнова М. Д. *Знаем ли мы русский язык? Книга вторая*. Москва: Центрполиграф, 2016. 223 с.; Аксёнова М. Д. *Знаем ли мы русский язык? Книга третья*. Москва: Центрполиграф, 2016. 223 с.).

2 O. A. Drozdovová publikuje na platformě Dzen populárně naučné články o současné i historické ruštině a její literatuře, má již téměř 200 000 odběratelů (srov. Дроздова О. А. *Беречь речь*. Режим доступа: https://dzen.ru/berech_rech).

ни пера, седьмая вода на киселе, тёртый калач aj. Čtvrtá kapitola (*Другие слова-иностранцы*) si všímá celé řady přejatých výrazů, jež mnozí uživatelé jazyka už buď nevnímají jako slova cizího původu, anebo nerozumí jejich významu. Jsou zde představeny výrazy jako *алаверды, глаз, зонт, сабантуй, фанаберия* aj. Pátá kapitola (*Устаревшие слова и фразы*) představuje dnes již archaická slova i celé fráze, autorka objasňuje čtenářům takové lexémy jako *биндюжник, лепта, мещанин, сыр-бор, тютелька* aj., nebo frazeologizmy jako *заруби себе на носу, не видно ни зги, сидеть в печёнках, сорок сороков, сосать под ложечкой* aj. Závěrečná šestá kapitola (*Пропавшие слова*) je koncipována do podoby výkladového slovníčku a prezentuje 18 výrazů, které dnes v aktivní slovní zásobě spisovné ruštiny již nemají své místo, avšak dodnes se běžně užívají jejich antonymické protějšky, např. *годовать, лепый, лъзя, навидеть, уключий* aj.

Kniha **Чисто по-русски. Говорим и пишем без ошибок** M. A. Koroljovové je de facto jakýmsi volným pokračováním autorčiny vlastní série knih s obdobnou tematikou.³ Titul obsahuje celkem 528 samostatných esejů, které vznikly v průběhu posledních dvou desetiletí na základě autorčiny žurnalistické práce. Autorka nejprve publikovala krátké příspěvky týkající se různých otázek současné spisovné ruštiny v pořadech *Говорим по-русски* a *Как правильно* na rozhlasové stanici Echo Moskvy, následně, resp. paralelně, byly tyto příspěvky publikovány v celostátních Ruských novinách (*Российская газета*). V době rostoucí popularity sociálních sítí přešla autorka se svými texty i do online prostoru. Lze tedy bezesporu říci, že se jedná o texty, které jsou prověřené nejen časem, ale i svými recipienty, tj. jak posluchači, tak i čtenáři. Kniha tak představuje výběr nejzajímavějších a nejdiskutovanějších otázek spisovné ruštiny současnosti. Ambicí autorky však není představit odpovědi na otázky

v podobě učebnicového textu a odborné teorie, naopak, celá kniha je pojata jako přehled praktických doporučení k užívání spisovné ruštiny v praxi. Samotné texty jsou jistě bližší publicistickému stylu než stylu odbornému, jsou psány lehkým jazykem s řadou expresivních a emocionálních prvků, a to v podobě odpovědi na otázky posluchačů či čtenářů. To vše za účelem přístupnosti textů co nejširšímu okruhu čtenářů.

Z tematického hlediska představují jednotlivé eseje pestrou paletu příspěvků k řadě otázek z oblasti současné ruštiny, a to z různých jazykových rovin. Převažují eseje týkající se lexikální roviny jazyka, jiné se pak týkají problematiky fonetiky, morfologie nebo frazeologie. Z lexikálního, resp. lexikálně sémantického hlediska, jsou diskutovány takové výrazy jako *альтернатива, беспредел, бутерброд, гастарбайтер, диспансер* aj., slovtvorně sémantické problematiky se dotýkají eseje *Абонентский и абонементный, Апельсиновый и апельсиновый, Время(пре)провождение, Рискованный и рисковый, Салатный и салатовый* aj., problematice anglicizmů v současné ruštině se věnují příspěvky *Вау, Геймер, хейтер и др., Пуловер, свитер или джемпер, Трафик, шопинг, блогер, твиттер, Фрилансер* aj. Řada esejů je věnována otázce spisovný vs. hovorový jazyk, resp. objasňují čtenáři výklady značně expresivních výrazů, které však mají v jazyce vysokou frekvenci užití (*бардак, кушать, мент, молах, побасёнка* aj.). Svě zastoupení zde mají i texty týkající se fonetické a morfologické roviny jazyka. Problematiky fonetiky se dotýkají eseje *Атлас и атлас, Берёста и берестá, Бóчковое и бочкóвое, Гуся и гуся, Отзыв и отзы́в* aj., oblasti morfologie pak eseje *Банкнот и банкнота, Граммы, килограммы, Достигнуть и достичь, Коллега, сирота, работяга, Помидоров или помидор* aj. Svě zastoupení mezi publikovanými texty má i frazeologie (eseje *Битый час, Заморить червячка, Огонь, вода и медные трубы, Синий чулок, Собака зарыта* aj.).

3 M. A. Koroljovová vydala již v r. 2003 titul *Говорим по-русски с Мариной Королёвой* (srov. Королёва М. А. *Говорим по-русски с Мариной Королёвой*. Москва: Слово, 2003. 312 с.), v r. 2007 knihu *Говорим по-русски правильно* (srov. Королёва М. А. *Говорим по-русски правильно*. Москва: Российская газета, 2007. 464 с.) a v letech 2014 a 2016 knihu *Чисто по-русски* (srov. Королёва М. А. *Чисто по-русски*. Москва: Студия Page-down, 2014 и 2016. 560 с.).

Je třeba podotknout, že volný knižní triptych o ruštině současné i ruštině už tak trochu minulé je vedle odborných vědeckých prací věnovaných jak historickému vývoji jazyka, tak i jeho aktuálnímu stavu příjemným osvěžením ruské lingvistické literatury. Všechny tři knihy série neaspirují na pozici odborného literárního díla, právě naopak, jsou prezentovány jako příručky pro běžného uživatele jazyka s cílem objasnit řadu faktů, nad kterými se již dnes mnozí nepozastavují. Hlavním cílem všech tří publikací je

tak popularizovat současnou ruštinu, ukázat její krásu, pestrost a výrazovou rozmanitost.

Závěrem lze dodat, že i když je série věnována primárně ruskojazyčnému čtenáři s určitým popularizačním cílem a zároveň snahou upozornit na nejčastější chyby uživatelů jazyka, publikace mohou být přínosné i neruskojazyčnému čtenáři, který se o ruštinu zajímá, a to ať už z čistě zájmového hlediska, nebo z hlediska profesního či studijního.

Lukáš Plesník